

ДЕПОРТАЦІЯ РУМУНСЬКИХ РОМІВ ДО
ТРАНСНІСТРІЇ (1942–1944 рр.): РЕКОНСТРУКЦІЯ ПОДІЙ,
УВІЧНЕННЯ ПАМ'ЯТІ, ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Упродовж багатьох років тему депортації румунських ромів до Трансністрії висвітлювали лише в художній літературі та фольклорі. До 1990-х рр. у самій Румунії про депортацію ромів ніхто не говорив. Беззаперечним є також те, що румунський уряд взагалі не визнавав своєї причетності до геноциду ромського населення, а всіляко перекладав провину на Німеччину та Угорщину. Зі зміною політичного режиму змінилося ставлення до питання Голокосту єврейського населення та геноциду ромів. Дослідники провели масштабну роботу зі збирання джерел щодо питання депортації румунських ромів до Трансністрії в роки війни. Результатом стала публікація архівних джерел румунських архівів за редакцією В. Акіма¹. Більша частина документів – це звіти інспекторату жандармерії, який проводив перепис та слідкував за депортацією.

¹ *Achim V. Atitudinea contemporanilor față de deportarea țiganilor în Transnistria // România și Transnistria: problema Holocaustului / Coordonatori V. Achim, C. Iordachi. – București : Cartea veche, 2004. – P. 201–233; Idem. Țigani din România în timpul celui de-al doilea război mondial // Revista istorică. – 1997. – Т. 8. – № 1–2. – P. 53–59; Transformări sociale în cadrul populației țigănești în epoca dezrobirii / Modernizare socială și instituțională în Principatele Române, 1831–1859 / Coordonatori: Viorel Achim, Venera Achim. – București: Editura Academiei Române, 2014: <http://www.iini-minorities.ro/ro/membri/viorel-achim/publicatii> (23.06.2014).*

Упродовж останніх десяти років також було зібрано багато усних джерел щодо політики румунського уряду стосовно ромів.

Окрім праць В. Акіма, варто також назвати роботи Д. Шандру², який детально зупиняється на питанні етапів депортації, дослідження Р. Іоніда³, П. Матея⁴.

Дані про ромів на території Трансністрії містяться у фонді «Префектура Балтського повіту» Державного архіву Одеської області⁵, зокрема, про розташування громади на території повіту, про заняття, ромів, проблеми, які виникали у них із місцевим населенням. Фонд «Дирекція праці губернаторства Трансністрії» відкриває нам також сторінки життя ромської громади, яку уряд Антонеску виселив у зону між Дністром та Бугом⁶. Тут подано й ілюстративний матеріал.

Основною причиною переселення румунських ромів було виведення за межі країни небезпечних елементів та бідного населення. Депортацію румунських ромів проводили за наказом уряду І. Антонеску. Критерієм для виселення ромів став кочовий спосіб життя, а у випадку осілих ромів – крадіжки або брак засобів для існування. Депортували здебільшого ромів із південних повітів. Ті ж роми, які залишились у Румунії, а це більша частина румунських ромів, не зазнавали дискримінації, не втратили свої громадянські права в суспільстві. Як і інше населення, вони були мобілізовані та воювали на фронтах⁷.

² *Șandru D. Mișcări de populație în România (1940–1948)*. – București: Editura Enciclopedică, 2003. – 430 p.

³ *Ionid R. Istoria Holocaustului în România. Distrugerea evreilor și romilor sub regimul Antonescu 1940–1944*. – Ediția a 2a revăzută și adăugită. – București: Hasefer, 2006. – 340 p.

⁴ *Matei P. Dificultati intampinate in derularea proiectului adresat supravietuitoilor romi ai deportarilor in Transnistria*: <http://crc-cluj.org/category/projects/supravietuitoiri-romi-ai-deportarilor-in-transnistria/> (12.04.2014).

⁵ Державний архів Одеської області (далі – ДАОО), ф. Р-2358 (Префектура Балтського повіту), оп. 1, спр. 672 (Листування з Дирекцією праці та жандармами про використання циган на роботах, 1943–1944), 31 арк.

⁶ ДАОО, ф. Р-2264 (Дирекція Праці губернаторства Трансністрії), оп. 1, спр. 9 (Доповідні записки інспектора жандармерії про умови життя циган. Прохання осіб про їх переселення в Трансністрію. 1943–1944), 135 арк.

⁷ *Achim V. Țiganiile din România în timpul celui de-al doilea război mondial // Revista istorică*. – 1997. – Т. 8. – № 1–2. – P. 55; *Șandru D. Mișcări de populație în România...* – P. 166–167.

За загальним переписом населення Румунії, який проводили у 1930 р., ромами назвали себе 262 501 особа, що становило 1,5% від населення країни. З них 208 700 осіб перебували на територіях, залишених у компетенції румунської держави після втрат 1940 р., а саме на кордоні з Болгарією та Угорщиною. Однак деякі румунські фахівці Інституту статистики стверджували, що в Румунії проживали на той час 400 тис. представників цього етносу, а подекуди навіть 600 тис. осіб. Також ромів поділяли на кочових та осілих, але кількісні дані за переписом уніфіковано⁸.

Найбільше представників цього етносу проживало в Трансільванії, де їхня частка становила 2,3% мешканців провінції, розселених більше в селах, де вони досягали 2,5% кількості сільського населення. В містах найбільше ромів проживало в провінціях Олтенія (2,2%) і Добруджі (2,1%). Однак, як зізнавався директор Інституту статистики Сабін Мануїле, за винятком Трансільванії, в інших провінціях мало ромів називалися представниками інших національностей⁹.

Під час нового перепису населення, проведеного 6 квітня 1941 р., до листів опитування внесли тільки такі національності, як румуни, угорці та німці, решта ввійшли до категорії «інші і незафіксовані». Дослідження, які проводили науковці румунського Інституту статистики у міжвоєнний період, констатували, що велика ромська громада, яка проживала в селах, ставала часткою усієї спільноти та виконувала традиційні соціально-економічні функції. Багато з ромів були ремісниками або хліборобами. Вони мали соціально-економічні зв'язки з румунським населенням та виглядали більше як соціальна категорія, що інтегрувалася до навколишнього населення та лінгвістично й етнічно асимілювалася¹⁰.

Задуми реалізовували послідовно. Спочатку активізували нагляд за кочовими ромами та їхнім переміщенням з метою запобігти злочинам, які вони могли скоїти. Але уряд не зміг обмежити грабунки і вирішив у травні 1942 р. використовувати ромів на примусових роботах. Цей проект так і не було втілено в життя. Але вже

⁸ *Achim V. Țiganiii din România în timpul celui de-al doilea război mondial // Revista istorică. – 1997. – Т. 8. – № 1–2. – P. 54.*

⁹ *Șandru D. Mișcări de populație în România... – P. 166.*

¹⁰ *Achim V. Țiganiii din România în timpul celui de-al doilea război mondial // Revista istorică. – 1997. – Т. 8. – № 1–2. – P. 55.*

наприкінці травня 1942 р. жандармерія та поліція за наказом Ради міністрів зробили перепис кочових ромів по країні. Їх зареєстрували, разом із сім'ями. Також фіксували осілих ромів, які вчиняли злочини, у тому числі тих, що були визнані «рецидивістами» і такими, що не мали засобів до існування або постійної роботи, яка могла би їх прогодувати¹¹. Отже, до списків офіційно увійшли дві категорії ромів, але фактично – три, а саме кочові, осілі-«злочинці» та осілі-«безробітні». Саме вони були основною масою депортованого населення.

Джерело: ДАОО, ф. Р-2242 (Головна реєстратура губернаторства Трансністрії), оп. 1, спр. 1912 (Листування Дирекції праці з установами в Румунії, з відомствами губернаторства про евакуацію циган з Румунії в табори Трансністрії, 1944 р.)

Вже 28 травня 1942 р., одразу після закінчення перепису, вийшов наказ міністерства національної оборони № 6324 з резолюцією маршала І. Антонеску про вивезення ромів із міст і переселення їх до трудових таборів у Трансністрії.

Перший етап депортації розпочався з кочових ромів. З 1 червня 1942 р. жандармські органи збирали ромів у центрах повітів для відвезення до Трансністрії. Розпорядження на евакуацію всіх кочових ромів без винятку вийшло 25 червня 1942 р., а операція з

¹¹ Ibid.

депортації завершилася вже 15 серпня 1942 р. Румунський дослідник Віорел Акім пише про 11 441 кочових ромів, евакуйованих до Трансністрії. Разом із родинами на нове місце приїхала також частина ромів, які були демобілізовані з фронту¹². Можна навести приклад вивезення ромського населення зі столиці Румунії. Згідно з наказом № 108/195 префектури поліції Бухареста, роми з усіх секторів міста були підняті на ноги о 4-й ранку 16 червня 1942 р. Операцію треба було проводити якомога таємніше¹³.

Джерело: ДАОО, ф. Р-2242 (Головна реєстратура губернаторства Трансністрії), оп. 1, спр. 1912 (Листування Дирекції праці з установами в Румунії, з відомствами губернаторства про евакуацію циган з Румунії в табори Трансністрії, 1944 р.)

Під час другого етапу депортації – 12–30 вересня 1942 р. – було депортовано 13 176 осілих ромів. З-поміж них виділяли три категорії: мобілізованих на фронт і на підприємства, інвалідів війни та їхніх родичів. Щодо механізму виконання чітка інформація надходила від префектури поліції м. Бухареста. Зокрема, у таємному наказі від 8 вересня 1942 р. йшлося про те, що в усіх секторах столиці наступного дня о 3-й годині ранку розпочнеться операція зі збирання ромів. Треба було доводити до відома людей, що потрібно із

¹² *Achim V.* Atitudinea contemporanilor față de deportarea Țiganilor în Transnistria // *România și Transnistria: problema Holocaustului.* – P. 204.

¹³ *Șandru D.* Mișcări de populație în România... – P. 167.

собою брати їжу на три дні, а також все необхідне у вигнанні. Вийзд розпочався 12 вересня 1942 р.¹⁴

Подальше виселення було зупинено, позаяк 13 жовтня 1942 р. Рада міністрів прийняла рішення відмовитися від нових депортацій ромів. Уже після цієї дати депортували невелику кількість ромів, які unikли виселення влітку¹⁵. Здебільшого ромів вивозили саме з Молдови та з Яс, Бессарабії, Трансильванії, Олтенії.

У Трансністрії роми були розташовані на кордоні окупаційної зони в селах на березі Бугу в Балтському, Березівському (Одеська область), Очаківському та Голтському (Миколаївська область) повітах. 29 вересня 1942 р. вийшов наказ № 69026 губернатора Трансністрії Г. Алексяну про розселення депортованих на цих територіях. Роми проживали в будинках, які префектура звільнила від місцевого населення, або в землянках. У деяких селах було повністю евакуйоване місцеве населення, переважно українці. Режим перебування евакуйованих ромів було регламентовано постановою губернаторства Трансністрія від 18 грудня 1942 р.

У фондах Державного архіву Одеської області зберігаються свідчення про жахливі умови життя ромської громади в Трансністрії. Зокрема, в Балтському повіті багато людей почали вмирати від тифу, не вистачало роботи ані місцевому населенню (українцям), ані ромам, були смертельні випадки на ґрунті голоду. Тому жандарми просили префектуру Балтського повіту допомогти ромам¹⁶. Така сама ситуація склалася і в інших повітах. Наприклад, 28 травня 1943 р. начальник сигуранци та громадського порядку Генерального інспекторату жандармерії повідомив, що має перевірену інформацію, згідно з якою євреям і 40 ромам із Голтського повіту не надавали їжу впродовж місяців. Вони працювали і «падали з ніг від голоду»¹⁷.

¹⁴ *Achim V. Țiganiile din România în timpul celui de-al doilea război mondial // Revista istorică.* – 1997. – Т. 8. – № 1–2. – Р. 56.

¹⁵ *Idem. Atitudinea contemporanilor față de deportarea țiganilor în Transnistria / România și Transnistria: problema Holocaustului.* – Р. 204.

¹⁶ ДАОО, ф. Р-2358 (Префектура Балтського повіту), оп. 1, спр. 672 (Листування з Дирекцією праці та жандармами про використання циган на роботах, 1943–1944), арк. 28–29.

¹⁷ Там само, ф. Р-2242, оп. 1, спр. 1912 (Листування Дирекції праці з установами в Румунії, з відомствами губернаторства про евакуацію циган з Румунії в табори в Трансністрії, 1944), арк. 40.

Схожа ситуація спостерігалася в Очаківському повіті. Тут розпочалася епідемія тифу, готували доповідні записки про нестачу їжі для депортованих. На 12 січня 1943 р. з-поміж ромів, які проживали на території повіту, від голоду кожного дня помирали до 20 осіб. З 26 грудня 1942 р. по 10 січня 1943 р. померли 293 особи, з яких 76 чоловіків, 90 жінок та 127 дітей. Роми використовували для приготування їжі та обігріву соломку і траву, а згодом почали рубати дерева біля будинків і самі хати. Вже на березень 1943 р. ці села перетворилися на руїни, від хат залишилися лише стіни, а роми проживали вкупі в одній будівлі¹⁸ (рис. 1–5).

Про це пише і румунський історик Л. Настасе, спираючись на документи Інспекції жандармерії, однак він зазначає про 309 ромів, загиблих від голоду, а також про те, що серед ромів перебували 62 родини румунів і 6 родин турків¹⁹. Цей факт може свідчити про те, що румунський уряд проводив політику популяризації виїзду до Трансністрії за кращою долею, яка привертала увагу не лише частини ромів, а й інших етнічних груп. Можна зробити і такий висновок: це могло бути те населення, яке соціально асимілювало з ромами.

Аналізуючи архівні документи, можна говорити про те, що роми поставила в такі умови саме румунська влада, причому на всіх рівнях. Вони були змушені тікати, грабувати або спалювати дерева, для того, щоб обігріти свої помешкання. Тієї кількості їжі, яку почали видавати за роботу лише через декілька місяців, було недостатньо, щоб нормально працювати.

Залишилися спогади людей, які пережили депортацію до Трансністрії. Вони відкривають не лише біль людської трагедії, а й ставлення уряду до депортованих. Наприклад, депортований ром Михайл Істратов згадує: «Ми там (у Молдовці, сучасне с. Молдовка Голованівського району Кіровоградської області. – *І. М.*) перебували вже близько місяця. Нам робили в цей час бараки, трошки далі, приблизно за 100 км від Долини плачу. Нас засунули в бараки. Ті, що залишилися на вулиці, померли. Померли від холоду, голоду... Навесні їх знайшли мертвими... їх викинули в поле, як гнилі овочі. Такими були їхні кінцівки, кості. Їх їли. Були цигани, наші, які бра-

¹⁸ Там само, арк. 149.

¹⁹ Minorități etnoculturale. Mărturile documentare. Țigani din România (1919–1944) / L. Nastasă, A. Vargă. – Clug-Napoca, 2001. – P. 22.

ли м'ясо звідси і їли. М'ясо померлих...»²⁰. Ще один випадок канїбалїзму пїдтверджує Марїя Акїм із Долж: «Були вїдданї смертї. Якщо і було нас близько тисячї-двї в одному мїсцї... нї їжї... нї вогню... нїчого... як ми повиннї були жити? Помер середнїй брат, та ми його з'їли. Вїд голоду. Ми були всї на купї, роздягнутї, голоднї...»²¹. Марчел Думїтраш розповїв про ставлення до них мїсцевого населення: «Нїчого ми не робили, тому що не мали, що робити. Сїдїли в домі, якщо виходили на вулицю, росїяни нас вбивали»²².

Досї не встановлено остаточну кїлькїсть депортованого ромського населення. Радянський їсторик І. Е. Левїт пише про те, що було депортовано до кїнця 1942 р. бїльш нїж 12 тис. кочових та 13 100 осїлих ромїв, у тому числї 7856 чоловїкїв, 7266 жїнок та 10 161 дїтей²³. Дїаспорний дослїдник А. Жуковський писав про те, що румунський уряд переселив усїх ромїв з Румунїї до Надбужжя у липнї 1943 р. Спираючись на данї губернатора, вїн наводить таку кїлькїсть депортованих – 5856 чоловїкїв, 7266 жїнок та 10 161 дїтей (тобто усього 23 283 осїб)²⁴. Сучаснї румунські дослїдники В. Акїм та Д. Шандру пишуть про те, що чисельнїсть депортованих у Транснїстрїю остаточнo не можна назвати, позаяк багато ромїв почали у 1943 р. повертатися назад у Румунїю. Називають лише приблизну кїлькїсть у 25 тис. осїб. Іншїй дослїдник, Раду Іоанїд, пише, що кїлькїсть депортованих була 25 673 осїб. Головнїй прокурор Румунїї Стоїкан на допитї маршала І. Антонеску у травнї 1946 р. назвав цифру 26 тис. депортованих ромїв²⁵.

²⁰ *Panek I., Steigerwald J.* «Fie zi, fie noapte, afară tot întunerica era. Asta era Transnistria, unde-am trăit iadul pe pamânt». Deportarea romilor în Transnistria: <http://artapolitica.ro/?lang=en> (22.04.2014).

²¹ Ibid.

²² Ibid.

²³ *Левит И. Э.* Участие фашистской Румынии в агрессии против СССР: истоки, планы, реализация (1.IX.1939 – 19.IX.1942). – Кишинев: Штиинца, 1981. – С. 270–271.

²⁴ *Жуковский А.* Українські землі під румунською окупацією в часи Другої Світової Війни: Північна Буковина, частина Бессарабії і Транснїстрїї // *Український їсторик*. – 1987. – № 1–4. – С. 94.

²⁵ *Achim V.* Țiganiul din România în timpul celui de-al doilea război mondial // *Revisita istorică*. – 1997. – Т. 8. – № 1–2. – P. 56; *Șandru D.* Mișcări de populație în România... – P. 168–169; *Ioanid R.* Istoria Holocaustului în România. Distrugerea evreilor și romilor sub regimul Antonescu 1940–1944. – Ediția a 2a revăzută și adăugită. – București: Hasefer, 2006. – P. 285.

За офіційними даними Генерального інспекторату жандармерії, загальна кількість депортованих із території Румунії до Трансністрії до 16 вересня 1942 р., тобто коли закінчилася операція, становила 24 617 осіб, з яких 11 441 осіб кочових ромів і 13 176 осілих. Однак за переписом від 24 травня 1942 р. до депортації були готові 31 438 осілих ромів. Треба зазначити, що цифри можуть бути завищені, оскільки органи, які організовували перепис на рівні повітів, іноді надавали неточні дані. Зокрема, у жовтні 1942 р. обласні легіони регіонального інспекторату жандармерії в м. Крайові доповіли, що на підставі наказу № 40 160/1942 Генерального інспекторату були депортовані 570 осілих ромів із повіту Романаць, 52 із повіту Вилча, 93 із повіту Олц, 531 із Мехедінць, 62 із Корж та 137 із повіту Долж. Однак, згідно з доповіддю легіону Долж, до Трансністрії відправили другим етапом 614 ромів²⁶.

Джерело: ДАОО, ф. Р-2242 (Головна реєстратура губернаторства Трансністрії), оп. 1, спр. 1912 (Листування Дирекції праці з установами в Румунії, з відомствами губернаторства про евакуацію циган з Румунії в табори Трансністрії, 1944 р.)

З іншого боку, треба говорити про те, що частина ромів, які були депортовані другим етапом, приїхала до Трансністрії через незнання про міністерські накази, які дозволяли деяким особам

²⁶ Șandru D. Mișcări de populație în România... – P. 172.

звільнитися від депортації. Упродовж останніх місяців 1942 р. і на початку 1943 р. багато ромів повернулися до Румунії (для цього треба було подати письмову заяву та підписати її в жандармерії)²⁷.

До того ж велика кількість ромів, які не потрапили до категорії депортованих осіб, приховали свій юридичний стан для того, щоб відправитися зі своїми родичами до Трансністрії. Вони сподівалися, що там буде краще, ніж удома. Зокрема, з повіту Долж 14 вересня 1942 р. виїхали 537 осіб замість 498, тобто на 39 осіб більше. Зіткнувшись зі стражданнями у Трансністрії, більшість із тих, хто мав право на звільнення від депортації, попросились назад до Румунії. Так, Георгій Тудораке з Бухареста добровільно виїхав разом із дружиною і чотирма дітьми до Очаківського повіту. Тудораке тоді працював на фабриці в столиці, яка виконувала замовлення для армії, але він приховав цей факт, вважаючи, що в Трансністрії матиме кращу роботу, ніж на фабриці. Він просив звільнення, яке отримав від Очаківського легіону жандармів. Багато ромів все ж таки намагалися повернутися назад нелегально. Тому 22 вересня 1942 р. вийшов декрет, який забороняв повернення до Румунії ромів з окупованої зони та передбачав смертний вирок для тих, хто зміг повернутися, або засудження до тяжких робіт від 5 до 25 років. Деякі з них не зважали на закон, але таких було небагато. В архівних документах зафіксовано окремі випадки повернення обманним шляхом, але смертний вирок до цих ромів не було застосовано. Зокрема, щодо Г. Туки, з комуни Делень, повіту Фелчіу, якого поліція знайшла після втечі та повернула назад до Трансністрії²⁸.

Розглядаючи сучасні актуальні аспекти вивчення історії депортованих ромів, треба акцентувати на такому. По-перше, важливо зібрати усні свідчення у тих, хто пережив депортацію. Основною проблемою залишається те, що не всі роми хочуть говорити про події, що відбулися з ними.

По-друге, колишні депортовані роми в Румунії сьогодні перебувають у дуже тяжкому соціальному становищі. Ігнорування деяких аспектів історії ромів, як-от депортації до Трансністрії, має негативні рефлексії в сучасних етнічних відносинах у Румунії. З огляду на це було розпочато проект, який передбачав упродовж 2014–2015 рр. допомогу жертвам, у тому числі і надання пенсій від

²⁷ Ibid. – P. 168–169.

²⁸ Ibid. – P. 169.

Німеччини за роботу в гетто Трансністрії, згідно із законом 189/2000 «Щодо узгодження деяких прав потерпілих від режимів, установлених в Румунії з 6 вересня 1940 р. по 6 березня 1945 р. за етнічними мотивами». З ініціативи факультету політичних наук Національної школи політичних і адміністративних студій у м. Бухаресті, Асоціації румунських євреїв – жертв Голокосту та громадської організації «Порожан» (Республіка Молдова) група дослідників на чолі з П. Матеем розпочала пошук документів про депортованих в архівних установах Румунії, збирання усних джерел та запис інтерв'ю, створення документальних проєктів.

Джерело: ДАОО, ф. Р-2242 (Головна реєстратура губернаторства Трансністрії), оп. 1, спр. 1912 (Листування Дирекції праці з установами в Румунії, з відомствами губернаторства про евакуацію циган з Румунії в табори Трансністрії, 1944 р.)

Варто зазначити, що певні чинники в родинній ситуації ромів призвели до створення неточних списків депортованих. За традицією, особливо серед кочових ромів, шлюби не реєстрували. Цей феномен має місце і нині. Є приклади, коли родину виселяли за прізвиськом батька – глави родини, про інших членів взагалі не було зазначено. Приміром, коли нині деякі роми намагаються знайти документи про колишню депортацію та отримати компенсацію, позивач, стара людина (що в роки війни була дитиною), розповідає

свою історію та вимагає в архівах документи. При цьому він вказує, як звали його батька. Архів видає довідку про те, що батько з п'ятьма членами родини був знайдений в табелях, але у свідочстві про народження позивача вказана лише мати і немає батька, чиє ім'я стоїть у табелі. Це відбувалося тому, що під час реєстрації народження дитини, якщо батьки не перебували у зареєстрованому шлюбі, записували лише матір, а напроти батька ставили прочерк²⁹.

Масовість депортації в 1942 р. призвела до того, що жандарми, які складали на місцях списки осіб на висилання, детальних даних не фіксували. Наприклад, велика кількість переселених ромів не знають місце свого народження. Деякі архіви було сформовано в комуністичний час, тож не збереглися відповідні фонди, все було спалено в 1950-ті рр. Для вирішення цього питання було запропоновано таку схему: щодо кожної людини робити запити до якомога більшої кількості архівів. Наприклад, громада переїжджала на гужовому транспорті з одного місця на інше, рухаючись на схід: якщо людина з Яломіци їхала через Бузеу – Вранча – Галац до Трансністрії, то треба шукати документи не лише в Яломіцах або в Бухаресті, а складати запити до всіх повітових архівів (Бузеу, Вранча, Галац)³⁰.

Нині актуальним залишається не лише вивчення питання депортації ромів і встановлення списків депортованих. Найголовніше – це питання пам'яті, встановлення факту геноциду щодо румунських ромів на території України. Дуже часто фіксують випадки, коли немає спадкового зв'язку між жертвами масових поховань та сучасною місцевою ромською громадою. Через це сучасні роми не завжди зацікавлені в меморіалізації жертв³¹.

Замовчування упродовж десятиліть жакливної трагедії ромів Румунії призвело до того, що на території України між Дністром та Південним Бугом немає пам'ятника, який би фіксував винуватців трагедії, а саме румунський уряд І. Антонеску. (Хоча встановлення

²⁹ *Matei P. Dificultati intampinate in derularea proiectului adresat supravietuitorilor romi ai deportarilor in Transnistria: <http://crc-cluj.org/category/projects/supravietuitori-romi-ai-deportarilor-in-transnistria/> (12.04.2014).*

³⁰ *Ibid.*

³¹ *Котлярчук А. Нацистский геноцид цыган на территории оккупированной Украины: роль советского прошлого в современной политике памяти // Голокост і сучасність. Студії в Україні і в світі. – 2014. – № 1 (12). – С. 39.*

пам'ятника ромським жертвам у роки війни в Прохорівському сквері в м. Одесі є великим кроком у висвітленні цієї проблеми. Пам'ятник є частиною композиції меморіалу жертвам Голокосту в роки окупації). Це саме те, про що треба говорити не лише на місцевому, а й на міждержавному рівні.

Джерело: ДАОО, ф. Р-2242 (Головна реєстратура губернаторства Трансністрії), оп. 1, спр. 1912 (Листування Дирекції праці з установами в Румунії, з відомствами губернаторства про евакуацію циган з Румунії в табори Трансністрії, 1944 р.)

З жовтня 2016 р. в м. Бухаресті розпочалася магістерська програма «Ромські студії» на базі Національної школи політичних і адміністративних студій факультету політичних наук, які дадуть змогу не лише вивчати історію, мову та культуру ромів, а й розробляти соціальні та політичні програми для цієї етнічної групи³². Відкриття «Ромських студій» на півдні України, коли окрім історії, етнології та культури ромів вивчатимуть питання депортації румунських ромів до Трансністрії, стане нових поштовхом до збирання усних джерел, до донесення інформації більшій кількості людей, не лише науковців та студентів. Вивчення історії одного з

³² Facultatea de Stiinte Politice. Studii Rome: <http://admitere-masterat.politice.ro/?q=masterat%2Fstudii-rome> (02.09.2016).

маргінальних народів України є одним зі шляхів подолання ізоляції ромів та їхньої інтеграції в сучасне українське суспільство.

Підбиваючи підсумки, зазначимо, що депортація ромів до Трансністрії була однією з найжорстокіших складових національної політики уряду І. Антонеску. Були депортовані здебільшого роми з південних повітів, які жили в бідності. Щодо основних причин переселення ромів, то насамперед ішлося про виведення за межі країни «небезпечних елементів» і бідного населення. На окупованій території вони злидарювали, що призвело до масових смертей від голоду та холоду. Складна ситуація, в якій опинилися роми на території між Дністром і Бугом, спричинилася до великої кількості жертв, і в цьому винна влада усіх рівнів.

У призмі сучасних глобальних процесів вивчення мікроісторичних подій на основі усних джерел дає поштовх до детального дослідження трагедії ромського народу в роки Другої світової війни. Збирання усних свідчень, відео-, фотоматеріалів і пошуки фактів депортації в архівах України та Румунії стають нагальними проблемами. Активна політика пам'яті є найоптимальнішим шляхом подолання ізоляції ромів та їхньої інтеграції в сучасне суспільство. В умовах, коли немає своєї держави, єдиної мови та релігії, загальна пам'ять про геноцид може об'єднувати різні групи ромів.

Подані міркування не відображають усі наявні сучасні тенденції вивчення питання депортації ромів до Трансністрії, радше створюють ґрунт для подальшого дослідження трагедії народу.